

IDENTITA ZÁPADU A KRÍZA LIBERÁLNEJ DEMOKRACIE

Abstrakt

Cieľom príspevku je poukázať na špecifické znaky identity západnej civilizácie ako zdroja konceptu liberálnej demokracie, ktorá sa nachádza v kríze a poukázať na hrozby a problémy, ktorým v súčasnosti čelí. Príčina krízy myšlienky demokracie v západnom svete však nespočíva v charakteristikách západnej civilizácie, ale je spôsobená prílišnou mierou neobmedzenej slobody. V závere práca poskytuje návrh riešenia súčasných problémov, v ktorom je kľúčovým faktorom obnovenie rovnováhy medzi slobodou, rovnosťou a poriadkom vo výstupoch politického procesu.

Kľúčové slová: západná civilizácia, liberálna demokracia, kríza, identita.

Abstract

The presented paper aims at specific features of western civilization as an origin of concept of liberal democracy which finds itself in a deep crisis and to point out to threats and problems it is currently facing. However, characteristic features of the western civilization are not the main cause of the crisis of democracy but we consider unlimited freedom its main cause. We also try to provide a solution in which restoring balance between freedom, equality in outputs of political process is a key factor.

Key words: western civilization, liberal democracy, crisis, identity.

1 ÚVOD

Cieľom predloženého príspevku je v prvom rade poukázať na pôvod liberálnej demokracie, ktorý spočíva v jedinečných podmienkach západnej civilizácie charakterizovanej dedičstvom antickkej civilizácie (predovšetkým filozofie), rímskym právom, ktoré položilo základy moderného európskeho (kontinentálneho)

¹ Mgr. Gabriela, Szabariová, Katedra politológie, Filozofická fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Šrobárova 2, 401 80 Košice, Slovensko, email: gabriela.szabariova@gmail.com.

právneho systému, hodnotami kresťanstva opierajúceho sa o vieru v Boha, vieru v jedinečnosť ľudskej bytosti a jej neutíchajúcu potrebu neustáleho sa zlepšovania. Pre západnú spoločnosť, na rozdiel od ostatných civilizácií, je typický tiež individualizmus, optimizmus a pluralizmus. Pôsobenie týchto faktorov a ich synergický efekt umožnili vznik myšlienky demokracie. V druhej časti príspevku poukazujeme na to, že ani demokracia nie je ideálnym systémom, ale má svoje limity. Nazdávame sa, že v súčasnosti sa nachádza v stave vážnej krízy, ktorá sa prejavuje v oblasti hodnôt, ekonomickej oblasti, no vedie i ku kríze identity samotných príslušníkov západnej civilizácie. Ďalej popisujeme prejavy týchto kríz, ale tiež najzávažnejšie problémy, ktorým demokratické režimy a vlády v súčasnosti čelia. Patrí k nim nárast nedôvery občanov, nárast radikalizmu a podpory extrémistických strán a iné, ktoré ohrozujú stabilitu vlád, spoločností a ohrozujú aj samotný demokratický systém ako spôsob rozhodovania o verejných záležitostiach.

2 ZÁPAD, DEMOKRACIA A KRÍZA

2.1 Západ a piliere identity západnej civilizácie

Pojmy Západ, či západná civilizácia sa používajú dnes bežne, čo vyvoláva predstavu, že ich obsah je úplne jasný a známy. Napriek tomu existuje viacero názorov na to, čo chápať pod pojmom Západ, či západná civilizácia, a medzi odborníkmi nepanuje jednoznačná zhoda. Ako uvádzajú Koch a Smith, už starovekí Gréci „používali výraz „západ“ na označenie slobodného Grécka a „východ“ na označenie perzskej tyranie.“ (Koch – Smith, 2011, s. 10) Samotný pôvod tohto označenia. resp. pojmu teda možno bez pochyb odvodzovať od označenia svetovej strany, pričom sa viaže taktiež na západné kresťanstvo.² V tejto súvislosti Huntington poukazuje na skutočnosť, že „Západ je tak jedinou civilizáciou, ktorej meno sa odvodzuje od názvu svetovej strany a nie od mena niektorého národa, náboženstva či geografickej oblasti.“ (Huntington, 2001, s. 39) Z hľadiska obsahu sa pod pojmom západná civilizácia preto rozumejú prevažne štáty, v ktorých historicky dominovalo kresťanské náboženstvo – štáty západnej Európy, resp. celá Európa, pričom východnú hranicu Západu tvorí Fínsko, prechádza cez Bielorusko, Ukrajinu a Rumunsko a vyčleňuje balkánske štáty. (Huntington, 2001) V tomto ponímaní Západ zahŕňa aj štáty strednej a východnej Európy, i keď do pádu tzv. Železnej opony za súčasť Západu považované neboli. (Koch – Smith, 2011) Ďalej sa k nim radia USA, Kanada, ale tiež Austrália a Nový Zéland, „ktorých obyvateľstvo tvoria zväčša potomkovia európskych

² Poukázanie na spätosť s kresťanstvom je nevyhnutné v súvislosti so širokou možnosťou interpretácie svetových smerov – napr. západom z pohľadu čínskej kultúry a civilizácie môže byť Arabský polostrov a islamská kultúra.

usadlíkov a kde ešte vždy prevláda európska kultúra.“ (Koch – Smith, 2011, s. 11) S Európou ich spája spoločný pôvod, napriek tomu sa nazdávame, že tieto národy si v priebehu svojho samostatného vývoja osvojili svoje špecifické charakteristiky odlišujúce ich v mnohých aspektoch od európskeho obyvateľstva. Napriek tomu ich príslušnosť k západnej civilizácii nemožno spochybniť.

V súvislosti s vymedzením západnej civilizácie S. Huntington uvádza, že Západná civilizácia nie je homogénna, ale „*má tri hlavné časti – európsku, severoamerickú a latinskoamerickú,*“ teda Latinskú Ameriku chápe na rozdiel od iných autorov ako súčasť západu. Zároveň však dodáva, že „*politický a ekonomický vývoj latinskoamerických štátov sa diametrálne odlišuje od vývoja prevažujúceho v severoatlantických krajinách. (...) Latinskú Ameriku teda môžeme považovať buď za subcivilizáciu vo vnútri západnej civilizácie, alebo ako samostatnú civilizáciu úzko spojenú so Západom.*“ (Huntington, 2001, s. 39) Pre potreby našej práce a tiež pre nejednotnosť názorov autorov však Latinskú Ameriku z analýzy vynecháme.

Západná civilizácia sa v mnohých smeroch líši od ostatných civilizačných okruhov. Má svoje špecifické znaky, ktoré sa kreovali v jej špecifickom historickom vývoji a utvárajú charakteristickú identitu Západu, západnej civilizácie. S. Huntington k nim radí:

- antické dedičstvo – zahŕňajúce všetko od gréckej filozofie, cez rímske právo, latinčinu, kresťanstvo až po racionalizmus,
- západné kresťanstvo (ako katolicizmus, tak aj protestantizmus) – vyznačujúce sa vysokou mierou kolektívnej identity, keďže „*u vyznávačov západného kresťanstva panoval vysoko rozvinutý pocit prináležitosti*“, čo dokazovala i skutočnosť, že „*Európania sa v 16. storočí nevydávali dobyt' svet len pre svetskú slávu, ale pre slávu Božiu.*“ (Huntington, 2001, s. 68)
- Oddelenie duchovnej a svetskej autority – mocenský dualizmus ktorého počiatky siahajú do stredoveku v západnej civilizácii prevažuje. „*Odluka a následné strety medzi štátom a cirkvou sú typické pre západnú civilizáciu a nemajú obdobu v žiadnej inej.*“ (Huntington, 2001, s. 69) V plnej miere sa stotožňujeme s tvrdením, že „*toto rozdelenie autority významne prispelo k rozvoju slobody na Západe.*“ (Huntington, 2001, s. 69)
- Vláda zákona a rímske právo – rímske právo a právne myslenie položilo základy neskorším prirodzeno-právnym teóriám, postaveným na prirodzenom práve, na základe ktorého mali panovníci vykonávať svoju moc. V 16. a 17. storočí sa myšlienka podriadenosti ľuďi určitej vonkajšej moci rozvíjala a stala sa základom konštitucionalizmu a myšlienky ochrany ľudských práv.
- Pluralizmus – západná spoločnosť bola od svojho počiatku pluralitná – tvorili ju jednotlivé (relatívne však uzavreté) skupiny – aristokracia, mešťania, roľníci či poddaní. Neskôr sa spoločnosť začala diferencovať i z hľadiska

tried.(Huntington, 2001, s. 68 – 72)

Koch a Smith sa nazdávajú, že „*Západ svoj úspech dosiahol do veľkej miery vďaka mnohým dôležitým myšlienkam a skutkom, ku ktorým viedli, ako aj prostredníctvom hlboko vžitých a často podvedomých vzorov myslenia a správania.*“ (Koch – Smith, 2011, s. 8) K hlavným príčinám úspechu radia (podobne ako Huntington) kresťanstvo, optimizmus, vedu, ekonomický rast, liberalizmus a individualizmus. Podľa ich názoru, s ktorým sa možno stotožniť, bolo práve kresťanstvo základom pre ostatné piliere západnej civilizácie, umožňujúcim jej na dlhé obdobie zaujať z globálneho hľadiska dominantné postavenie. „*Jeho originalita spočívala v troch prvkoch: v zosobnení Boha a jeho prístupnosti jednotlivcom; v tom, že obyčajných ľudí pozdvihlo na najvyššie a nebezpečne dôležité bytosti; a v tom, že zo sebazdokonaľovania jednotlivca, v súlade s božími zámermi, urobilo najdôležitejšiu vec na svete.*“ (Koch – Smith, 2011, s. 36) Vďaka kresťanstvu vznikla myšlienka dôležitosti individua a jeho osobnej zodpovednosti za svoj život. Prinieslo tiež princíp sebazdokonaľovania, neustáleho vyvíjania sa, samozrejme, v súlade s Božím zámerom. Úspech kresťanstva spočíval i v tom, že syntetizovalo prvky židovského aj gréckeho myslenia. (Koch – Smith, 2011) V období reformácie Martin Lutherredefinoval kresťanstvo a obnovil dôležitosť osobného vzťahu s Bohom, dôsledkom čoho sa (prevažne v oblastiach, kde prevládal protestantizmus) rozvinula vo vyššej miere „*individuálna zodpovednosť, individuálne seব্যাদrenie a sebarozvoj prostredníctvom namáhavej práce a poctivosti (...), ktoré už neiniciovalo náboženstvo, ale boli súčasťou spôsobu života a sebaúcty.*“ (Koch – Smith, 2011, s. 53)

Je nepochybniteľné, že Západ v tomto období v oblasti vedy a technického pokroku expandoval (a predstihol i ostatné civilizácie), „*k čomu ho do veľkej miery podnietila kresťanská túžba oslavovať a pochopiť božie stvorenie (...)* Jedným z nezamýšľaných dôsledkov reformácie bolo oddelenie vedy od náboženstva“ (Koch – Smith, 2011, s. 53), čo umožnilo jej ďalší vývoj. Rozvoj vedy staval na ďalšom princípe – optimizme, ktorý spočíval v dôvere ľudí v samého seba a viedol ho k činom, ktoré boli zamerané predovšetkým na praktické dôsledky jeho konania, na snahu porozumieť svetu okolo seba a podmaniť si ho. „*Západná veda dosiahla tak veľa preto, lebo jej ambície nepoznali hranice a aj preto, lebo sa neustále zamieravala na praktické ciele, ktorými bolo zlepšiť život na zemi.*“ (Koch – Smith, 2011, s. 66) Obrovský náskok Západu v podobe mnohých objavov, technológií a vynálezov priniesol ekonomický rast, bohatstvo a všeobecnú prosperitu. Tieto faktory vytvorili následne vhodné podmienky aj pre intelektuálny rozvoj, vedúci „*k novému pohľadu na ľudskú prirodzenosť a ekonomický rast, ktorý naopak významne závisel od rozširovania slobody.*“ (Koch – Smith, 2011, s. 91)

Hospodársky a ekonomický rast spôsobili významné zmeny v štruktúre a spôsobe života spoločnosti – industrializácia, urbanizácia, vznik nových

spoločenských vrstiev a pod. . Zánik feudálneho zriadenia umožnil rozmach osobnej slobody a všeobecnú prosperitu. Na pozadí politických revolúcií v Európe a USA došlo k rozvoju politickej teórie a tiež praxe, postupne vzniká myšlienka spoločenskej zmluvy, ktorej základom je slobodný jednotlivec. Americká revolúcia zadefinovala štandardy liberalizmu, ktorými bola „*demokracia, rovnosť, nediskriminácia, práva jednotlivca a decentralizovaná moc.*“ (Koch – Smith, 2011, s. 142)

2.2 Kríza liberálnej demokracie

Špecifické podmienky za ktorých sa vyvíjala západná civilizácia a ktoré si osvojila, predovšetkým sloboda, individualizmus, rovnosť, rešpekt k ľudským právam a iné umožnili vznik liberálnej demokracie. Liberálna demokracia teda vychádza z hodnôt západnej spoločnosti. R. Dahl považuje za demokratický taký režim, ktorý spĺňa nasledovné kritériá: „*Kontrola volených činiteľov nad armádou a políciou; demokratické presvedčenie a demokratická politická kultúra; žiadne silné demokracii nepriateľské zásahy zvonku; moderná trhová ekonomika a moderná spoločnosť; slabý subkultúrny pluralizmus.*“ (Dahl, 2001, s. 132) Neskôr dodáva že „*predpoklady na stabilnú demokraciu v určitom štáte sú nádejnejšie, ak jej občania a politickí vodcovia sú presvedčenými stúpenkami demokratických myšlienok a hodnôt i demokratickej praxe, (teda) štáty s demokratickou politickou kultúrou.*“ (Dahl, 2001, s. 141) Možno sa domnievať, že práve v podmienkach západnej civilizácie sa vyvinulo a v najväčšej miere i pretrvalo demokratické zriadenie. V období expanzie Západu existovali (a dodnes existujú?) snahy o „export“ spôsobu riadenia spoločnosti a usporiadania mocenských vzťahov po vzore Západu do štátov iných civilizačných okruhov, s odlišnou kultúrou, históriou, hodnotami, zvykmi a tradíciami. Tieto snahy vychádzali z nášho pohľadu z etnocentrizmu, z presvedčenia o nadradenosti Západu nad inými kultúrami, či národmi prameniacy z vedecko-technických, ekonomických a spoločenských úspechov, ktorý vyústil do obdobia kolonializmu, či liberálneho imperializmu. Nazdávame sa, a historická skúsenosť predovšetkým z obdobia dekolonizácie to do veľkej miery potvrdzuje, že tieto snahy sú odsúdené na zánik. Príčinou sú práve vyššie spomínané podmienky, ktoré umožnili vznik demokratického systému v západných štátoch a ktoré (vo väčšej či menšej miere) v iných štátoch absentujú. Historický vývoj každého štátu je jedinečný, ovplyvňovaný miestnymi podmienkami – kultúrou, náboženstvom, zvyklosťami a špecifickým spôsobom života. Z uvedených príčin nemožno ideu demokracie a demokratické inštitúcie umelo (a často násilne) šíriť, či nanucovať. Idea demokracie je vo svojej podstate previazaná s identitou Západu nemožno ich od seba oddeliť.

V Európe v 18. – 19. storočí „*najsilnejším zdrojom identity bol národ.*“ (Koch – Smith, 2011, s. 19) Práve národná identita stála na počiatku zrodu nacionalizmu

v Európe, ktorý viedol v konečnom dôsledku k vypuknutiu dvoch svetových vojen. Zdalo sa, že myšlienka zjednotenia Európy a vytvorenia Európskeho spoločenstva a neskôr Európskej únie „*potlačila nebezpečné formy nacionalizmu, presadzujúc zmysel pre spoločný záujem a identitu medzi európskymi národmi.*“ (Koch – Smith, 2011, s. 19) Konflikty v Európe však napriek tomu nezmizli. Európske štáty už medzi sebou síce nevedú otvorené vojny, no napriek svojmu členstvu v spoločnom zoskupení štátov nezhody a konflikty vyplývajúce z ich odlišnosti aj naďalej pretrvávajú. Situácia je ešte zložitejšia v tom, že súčasná západná civilizácia, nazdávame sa, sa dostala do stavu krízy.

Ekonomická kríza

V roku 2008 postihla svet ekonomická kríza, ktorá ešte viac prehĺbila (už i tak) priepastné ekonomické rozdiely medzi štátmi, ale i medzi jednotlivcami navzájom. Nerovnosti v majetku a príjmoch spôsobujú mnohé problémy. Vo vnútri štátu vyvolávajú sociálne napätie a potenciálne konflikty medzi sociálnymi skupinami môžu viesť k destabilizácii systému ako celku, v krajných prípadoch (ktorých je však plná história) dokonca ohrozujú samotnú demokraciu. Na globálnej úrovni rozdiely medzi bohatými, hospodársky vyspelými štátmi a rozvojovými chudobnými krajinami vedú k zvyšujúcej sa miere migrácie, spôsobenej prirodzenou (geneticky podmienenou) ľudskou túžbou po lepších životných podmienkach. Nastáva situácia, keď zlomok populácie vlastní prevažnú väčšinu svetového bohatstva. Neustále sa zväčšujúce ekonomické rozdiely ako medzi štátmi bohatého severu a chudobného juhu, tak i medzi jednotlivcami v rámci jedného štátu³ poukazujú na skutočnosť, že „*princípy súčasného trhového kapitalizmu, nad ktorými drží ochrannú ruku neoliberálna ideológia, nie sú dobrým riešením pri tvorbe vyváženej distribúcie bohatstva a majetku vo svete. Ukazuje sa, že nerovnosť distribúcie príjmov je jednou z hlavných príčin súčasnej krízy, ale zároveň aj jedným z potenciálnych zdrojov budúcich problémov v politickej, sociálnej a hospodársko-ekonomickej rovine. Neoliberálny kapitalizmus je zjavne v hlbokéj kríze.*“ (Gbúrová, 2012, s. 13)

Kríza identity

Koch a Smith sa nazdávajú, že „*najzaujímavejšia, najvážnejšia a najzložitejšia otázka, pred ktorou dnes stojí každý obyvateľ Západu, nie je ekonomické prežitie, ale identita.*“ (Koch – Smith, 2011, s. 18) Jednoducho povedané odpoveď na otázku „Kto som?“ Moderná spoločnosť vytvára podmienky, v ktorých je na túto otázku čoraz náročnejšie hľadať odpoveď. Identita sa stáva omnoho zložitejšou, štruktúrovanou. Jednotlivé identity, ktorými jednotlivci disponujú sa vzájomne často prekrývajú, jedna do druhej zasahujú a ovplyvňujú sa – či

3 M. Gbúrová (2012, s. 13) upozorňuje tiež na nárast ziskov nadnárodných súkromných korporácií, ktorý ostro kontrastuje so znižujúcimi sa príjmami ich zamestnancov.

už v pozitívnom zmysle spolupôsobenia, alebo vzájomného konfliktu. Vznik nadnárodných spoločností a zoskupení štátov hľadanie odpovede, a teda vlastnej identity nijako neľahčuje, práve naopak. „*Identita sa stala viacvrstvovou, odstredivou, prechodnou, svojráznou.*“ (Koch – Smith, 2011, s. 21)

Obyvatelia niektorých európskych štátov vystriedali niekoľko národných identít bez toho, aby čo i len zmenili bydlisko, čo súviselo so zmenou hraníc štátov v dôsledku administratívneho členenia (či rozpadu multinárodných štátov) v určitých historických obdobiach, najčastejšie po vojne. Konštrukt európskej identity, ktorý vznikol ako produkt politickej vôle integrovať a zblížovať európske národy v snahe predísť ďalším vojnovým konfliktom, vytvoril občana Európy – euroobčana bez štátu (aspoň nateraz) a udelil mu európske občianstvo. Európske občianstvo je v súčasnosti len doplnkovým (nie plnohodnotným) občianstvom k občianstvu národných štátov, čo vyplýva najmä zo skutočnosti, že Európania sa v prvom rade identifikujú na základe štátnej príslušnosti, až potom sa považujú za občanov EÚ. V tejto súvislosti vidia Koch a Smith nasledujúce možnosti vývoja identity západnej civilizácie:

- návrat k mnohým formám čisto miestnych a osobných identít bez zmyslu pre komunitu;
- zmysel pre miestnu a osobnú identitu, na rozdiel od predošlého doplnený o dimenziu a obnovenie národnej identity;
- zmysel pre miestnu identitu doplnený o európsku identitu (namiesto národnej);
- miestna a osobná identita v kombinácii s pocitom kozmopolitizmu (svetoobčianstva);
- miestna, osobná a národná identita doplnená o pocit prináležitosti k identite Západu (reflektujúc spoločné hodnoty, spôsob života, záujmy...).(Koch – Smith, 2011, s. 21)

Kríza hodnôt a autority

Západná civilizácia, ktorá mala v minulosti jasne definované hodnoty (ako sme uviedli vyššie) na ktorých stavala, v období posledných desaťročí akoby ich strácala a odkláňala sa od nich. Pod vplyvom modernizmu došlo k rozpadu tradičných hodnôt, ktoré boli stabilným základom spoločností i politického systému. Proces ekonomickej, spoločenskej a kultúrnej modernizácie spôsobil, že boli „*spochybnené odveké zdroje identity a autority, ľudia sa začali sťahovať z vidieka do miest, boli vytrhávaní zo svojich koreňov a začínali si hľadať nové zamestnania alebo zostávali bez práce.*“ (Huntington, 2001, s. 104) Pod vplyvom rozvoja moderných technológií sa výrazným spôsobom zmenil spôsob života, v ktorom sú staré hodnoty a pravidlá správania nepoužiteľné. Nové pravidlá upravujúce medziľudské vzťahy a fungovanie spoločnosti ako takej však absentujú a vedú k pocitu vykorenenosti individua, stavu spoločenskej anómie, v ktorej dominuje hodnotové vákuum. Tento stav vyvoláva potrebu širšieho spoločenského

ukotvenia jednotlivca v spoločnosti, potrebu návratu k starým hodnotám, ich redefinovania a prispôsobenia zmeneným spoločenským podmienkam.

Chaos, ktorý tak nastáva je umocnený aj skutočnosťou, že obyvatelia Západu vo zvýšenej miere približne od 50. rokov 20 storočia prichádzali do styku „s veľkým počtom cudzincov a začínali byť vystavovaní novým typom medziľudských vzťahov, a tak potrebovali nové základy vlastnej identity, nové formy stabilnej komunity rovnako ako nové morálne predpisy, ktoré by im poskytovali určitý zmysel, význam a cieľ.“ (Huntington, 2001, s.104) Zvýšená miera migrácie vytvárala ešte väčšiu potrebu definovania vlastnej identity Západu a zvonuobjavenia jeho stratených hodnôt, aby sa odlíšil od migrantov. Negatívnym dôsledkom tohto procesu bol (rovnako ako v minulosti) nárast nacionalizmu a extrémizmu, čo dokazuje aj nárast podpory extrémistických strán na oboch stranách politického spektra i súčasný triumf strán a kandidátov orientovaných antisystémovo. Tento vývoj poukazuje na hlbokú krízu dôvery v hodnoty liberálnej demokracie, indikuje „únavu materiálu“, jej zlyhanie či dokonca ohrozuje samotný demokratický systém, demokraciu ako ideál. Ako uvádza F. A. Hayek, „*nad'alej však nie je možné prehliadať fakt, že v poslednej dobe (...) vznikajú medzi premýšľajúcimi ľuďmi vážne obavy a silnejúce znepokojenie týkajúce sa výsledkov, ku ktorým tento ideál často vedie.*“ (Hayek, 1994, s. 273) Čo je však príčinou tohto javu?

2.3 Sloboda, rovnosť, poriadok a problém spojených nádob

Sloboda, rovnosť a poriadok sú základnými hodnotami, piliermi, na ktorých stojí spoločnosť a bez ktorých „*nie je možné naplniť demokratický princíp a nastoliť funkčné demokratické zriadenie.*“ (Onufrák, 2012, s. 305) Tieto hodnoty je možné definovať a charakterizovať každú samostatne, avšak pre ich správne a úplné pochopenie je potrebné ich vnímať vo vzájomnej súvislosti. Tradičné konzervatívne spoločnosti prioritizujú poriadok pred ostatnými dvoma hodnotami, opierajúc sa o rodinu, tradície či náboženstvo, ktoré považujú za stabilizujúce prvky spoločnosti. Charakteristická je pre nich tiež snaha „konzervovať“ – uchovávať spoločnosť v nezmenenej podobe. Rovnosť je spojená s ideológiou socializmu vychádzajúceho z myšlienky kolektivismu, spolupráce, pospolitosti a spoločného vlastníctva. Hodnota slobody je typická pre liberalizmus, stavajúci na myšlienke individualizmu, osobnej slobody a prirodzených právach. Napriek tomu, že na prvý pohľad sa tieto hodnoty zdajú ako nezlučiteľné, nazdávajú sa, že ich jednotlivé prvky sú prítomné v každej spoločnosti.

Základom liberálnej spoločnosti je sloboda, ktorú však nemožno stotožňovať zo svojvôľou. Je to sloboda obmedzená – minimálne existenciou ostatných ľudí. V tomto zmysle je sloboda každého obmedzená rovnako, preto D. Dobias konštatuje, že „*idea slobody vedie k idei rovnosti (...) Sloboda ako rovnosť pred zákonom, ktorú presadzuje štát, je nevyhnutne doplnená podobnou rovnosťou*

pravidiel, ktorými sa ľudia riadia dobrovoľne vo svojich vzájomných vzťahoch“ (Dobiašová – Dobiaš, 2012, s. 49 – 50), čo umožňuje v spoločnosti zabezpečiť poriadok. Z nášho pohľadu takéto chápanie možno ilustrovat’ aj na príklade spojených nádob – ak sa v spoločnosti kladie dôraz na jednu hodnotu, logicky to vedie k poklesu dôrazu na ostatné dve. Ak spoločnosť (i ideálnom stave) reprezentovaná vládou ako verejnou mocou vo svojom rozhodovaní kladie dôraz na udržanie poriadku, musí tak urobiť na úkor slobody. Nazdávane sa však, že v súčasnosti verejná moc rešpektujúc demokratické hodnoty a mechanizmy kladie pri spravovaní verejných záležitostí dôraz na slobodu. „Implementácia demokratických mechanizmov však podľa niektorých teoretikov vedie v uvažovaní a politickej praxi do pasce nastavenej ľudskej slobode a radikálna demokracia môže viesť až k extrémom, transformujúcim pôvodnú interpretáciu pojmu sloboda na neobmedzený priestor vymanený zo všetkých konkrétnych väzieb (abstraktná sloboda). V mene tejto slobody sa rušia dejinné a spoločenské väzby, záväzné normy, viery či tradície.“ (Dobiašová – Dobiaš, 2012, s. 47) Domnievame sa, že práve k tomuto v súčasných spoločnostiach západu dochádza a práve príliš mnoho (neobmedzenej) slobody spôsobuje v spoločnosti značné problémy a vyššie uvedené krízy.

„Liberálne demokracie spočívajú na idei „vláda so súhlasom“. Vláda je na to, aby uspokojovala potreby a chránila práva občanov, ktorí na oplátku súhlasia s tým, že sa im bude vládnuť. Predpokladá to systém zastupiteľskej demokracie, v ktorom sa právo na výkon štátnej moci získava úspechom vo voľbách.“ (Heywood, 1994, s. 264) Máme za to, že súčasné vlády sotva rešpektujú vôľu občanov, ktorých možnosti zasahovať do rozhodovacích procesov sa napriek vysokej miere slobody (ako sme naznačili vyššie) zúžili len na súhlas, že sa im bude vládnuť. Ich jediná možnosť ovplyvniť politické smerovanie štátu a rozhodovanie verejnej moci je oklieštená iba na účasť vo voľbách. Rozhodovanie je v rukách politikov. „Profesionálni politici vládnu v tom zmysle, že tvoria politiku a prijímajú rozhodnutia a verejnosť sa iba žiada, aby vybrala, ktorej skupine politikov by sa vládna moc mala zveriť.“ (Heywood, 1994, s. 265) Napriek tomu však verejnosť nemá žiadne záruky, že títo politici budú skutočne vládnuť a rozhodovať podľa svojho svedomia a vedomia v prospech ľudu. M. Gbúrová v tejto súvislosti poukazuje na viaceré deformity demokracie, ktoré „pochádzajú primárne z prostredia nadnárodného kapitálu a nadnárodných politických a ekonomických organizácií, ktoré majú najväčší vplyv na formovanie pravidiel a procesov globálnej ekonomiky a politiky. Tento vplyv posilňujú spájaním sa s partnermi z prostredia politických elít, intelektuálnych elít rozličného druhu a mediokracie.“ (Gbúrová, 2012, s. 8) Tento problém sa netýka iba národných štátov, ale je možné ho pozorovať aj na celoeurópskej úrovni v rozhodovacom procese v EÚ. (Eštok, 2012) Ako sme naznačili vyššie, v takomto prostredí významným spôsobom (a nie neoprávnene) narastá z pohľadu občanov nedôvera voči politike ako takej

a voči demokracii samotnej. Uvedená skutočnosť je znásobená tiež pôsobením politických strán, ktoré sa stávajú pre jednotlivých občanov/participantov nečitateľnými a znemožňujú rozhodovanie v súlade s ich hodnotovým ukotvením (Bližšie: Bardovič, 2016). Ako upozorňuje R. Bzdilová, „*Výrazný nárast nedôvery voči základným demokratickým princípom môže byť pri kolektívnom pocite znechutenia z politiky mimoriadne nebezpečný. Ak verejnosť odmietne etablovanú stranícky elitu, nemožno vylúčiť, že časť sklamaných voličov sa presunie k extrémnej pravici či extrémnej ľavici.*“ (Bzdilová, 2015, s. 196) Vývoj posledných rokov ukazuje, že k tomuto neželanému javu dochádza a to v čoraz väčšej miere

3 ZÁVER

Cieľom príspevku bolo, vychádzajúc z charakteristiky západnej identity, poukázať na krízu súčasnej liberálnej demokracie, ktorá má svoj pôvod práve v jedinečných podmienkach západnej civilizácie a načrtnúť hlavné problémy, ktorým v súčasnosti čelí. Ako sme uviedli v prvej časti príspevku, identita západu vznikla v dôsledku špecifických podmienok (antická tradícia, kresťanstvo, rímske právo, individualizmus, optimizmus), ktoré sú základom myšlienky demokracie. Demokracia ako spôsob vládnutia a rozhodovania však nie je univerzálna, nemožno ju aplikovať kdekoľvek na svete. Naopak, sme presvedčení, že je geograficky ukotvená na oblasť obývanú západnou civilizáciou a úzko s ňou spätá. Ako ukazuje história, pokusy implementovať demokratické princípy riadenia a rozhodovania v kultúrne odlišných štátoch viedli v drvivej väčšine prípadov k neúspechu, a ako poukazuje Huntington taktiež k zvyšovaniu napätia medzi jednotlivými civilizačnými okruhmi. Napriek tomu možno pripustiť, že implementácia niektorých prvkov demokracie v kultúrne odlišných štátoch môže byť úspešná a prínosná.

V druhej časti sme poukázali na skutočnosť, že ani demokracia nie je ideálna a okrem geografických limitov má aj svoje vnútorné obmedzenia a problémy. Možno konštatovať, že západná civilizácia a demokratické spoločnosti prechádzajú obdobím vážnych kríz. Ich hlavnou príčinou je z nášho pohľadu príliš mnoho demokracie, príliš mnoho slobody, resp. prílišné zdôrazňovanie a lipnutie na hodnote slobody, ktorá nie je ničím neobmedzená. Ako sme uviedli v príspevku, sloboda prevláda na úkor ostatných základných kategórií – rovnosti, ale predovšetkým poriadku. Absencia poriadku a pravidiel v akejkoľvek spoločnosti vedie k stavu anómie, k rozpadu spoločenských hodnôt a hodnotovej kríze, absolútna sloboda v ekonomickej sfére vedie k alokácii extrémneho bohatstva na jednej strane a vzniku absolútnej chudoby na strane druhej. Priepastné ekonomické rozdiely vedú následne k zvyšovaniu miery migrácie, ktorá je v súčasnosti najväčším problémom európskych, resp. západných štátov. Migrácia a prítomnosť cudzincov prinášajú ďalšie problémy, no tiež prehlbujú

existujúcu hodnotovú krízu, krízu dôvery v autority a hodnoty demokracie. Západná civilizácia sa tak dostáva do bludného kruhu.

Riešením na prvý pohľad bezradnej situácie, z ktorej nejstuje cesta von je obnovenie rovnováhy. Máme tu na mysli, že verejná moc by mala vykonávať takú politiku a prijímať také rozhodnutia, ktoré by neustále oscilovali medzi hodnotami rovnosti, slobody a poriadku a udržiavali tak medzi nimi rovnovážny stav. Toto riešenie je z teoretického hľadiska jednoduché, v praktickej rovine však, len veľmi ťažko realizovateľné. Obávame sa dokonca, že v podmienkach demokratického systému je jeho realizácia priam nemožná a vyžaduje si úplne nový typ politického zriadenia, čím sa stáva výzvou pre budúce generácie.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- BARDOVIČ, J. 2016. Politické hodnoty v 21. storočí – slovenský kontext. In: DOBIAŠ, D. – EŠTOK, G. – BZDILOVÁ, R. (eds.). Medzi jednotlivosťou a pospolitosťou. Košice: UPJŠ, 2016. ISBN 978-80-8152-450-9. s. 465-478.
- BZDILOVÁ, R. 2015. Sekundárny analfabetizmus ako výzva súčasnej demokracie. In EŠTOK, G. – HREHOVÁ, M. – BARDOVIČ, J. (eds.). Výzvy a perspektívy vnútornej a zahraničnej politiky. Košice: UPJŠ, 2015. ISBN 987-80-8152-396-0. s. 195-206.
- DAHL, R. 2001. O demokracii. Praha: Portál, 2001. 191 s. ISBN 80-7178-422-2.
- DOBIAŠOVÁ, S. – DOBIAŠ, D. 2012. Medzi slobodou, rovnosťou a demokraciou. In DOBIAŠ, D. – EŠTOK, G. – ONUFRÁK, A. – BZDILOVÁ, R. (eds.). Sloboda-rovnosť-poriadok. Kam kráčaš demokracia. Košice: UPJŠ, 2012. ISBN 978-80-7097-979-2. s. 49-50.
- EŠTOK, G. 2012. Kritériá demokratického procesu R. Dahla a demokratický deficit v EÚ. In DOBIAŠ, D. – EŠTOK, G. – ONUFRÁK, A. – BZDILOVÁ, R. (eds.). Sloboda-rovnosť-poriadok. Kam kráčaš demokracia. Košice: UPJŠ, 2012, s. 251 – 266.
- GBÚROVÁ, M. 2012. K problematike deformít v súčasnej demokracii (slovenský príklad). In DOBIAŠ, D. – EŠTOK, G. – ONUFRÁK, A. – BZDILOVÁ, R. (eds.). Sloboda-rovnosť-poriadok. Kam kráčaš demokracia. Košice: UPJŠ, 2012. ISBN 978-80-7097-979-2. s. 7-25.
- HAYEK, F.A. 1994. Právo, zákonodarstvo a sloboda. Praha: Academia, 1994. 413 s. ISBN 80-200-0241-3.
- HEYWOOD, A. 1994. Politické ideologie. Praha: Victoria Publishing, 1994. 294 s. ISBN 80-85865-10-6.
- HUNTINGTON, S. 2001. Stret civilizácií. Boj kultur a proměna světového řádu. Praha: Rybka Publishers, 2001. 447 s. ISBN 80-86182-49-5.
- KOCH, R. – SMITH, Ch. 2011. Samovražda západu. Bratislava: Premedia Group, 2011. 226 s. ISBN 978-80-970661-5-4.

ONUFRÁK, A.2012. (Ne)sloboda, (ne)rovnosť, chaos. In DOBIAŠ, D. – EŠTOK, G. – ONUFRÁK, A. – BZDILOVÁ, R. (eds.) Sloboda-rovnosť-poriadok. Kam kráčaš demokracia. Košice: UPJŠ, 2012. ISBN 978-80-7097-979-2. s. 305-320.